

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ЖУРНАЛІСТИКИ ТА ФІЛОЛОГІЇ

**СУЧАСНИЙ
МАСОВОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОСТІР:
ІСТОРІЯ, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ**

МАТЕРІАЛИ

**науково-практичної конференції
студентів, аспірантів та молодих науковців**

Суми, 26–27 травня 2022 р.

УДК 007 : 304 : 070

Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи: матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (Суми, 26–27 травня 2022 року) / уклад. : І. Р. Жиленко, В. О. Садівничий. – Суми : Сумський державний університет, 2022. – 118 с.

До збірки увійшли наукові матеріали молодих науковців, аспірантів кафедри журналістики та філології СумДУ та інших ЗВО України, а також студентів спеціальностей «Журналістика», «Реклама і зв'язки з громадськістю». Дослідження пов'язані з комплексною програмою науково-дослідних робіт СумДУ, безпосередньо з науковим напрямом досліджень кафедри журналістики та філології у межах теми «Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи».

Матеріали друкуються в авторській редакції.

Modern mass communication space: history, realities, perspectives: the Materials of the scientific-practical conference of students, graduate students and young scientists (Sumy, 26–27 May 2022) / compiled by I. Zhylenko, V. Sadyvnychy. – Sumy : Sumy State University, 2022. – 118 p.

The collection includes scientific materials of young teachers, graduate students of the Department of Journalism and Philology of the Sumy State University and also students with the chief subject «Journalism», «Advertising and Public Relations». The research is related to the complex program of scientific works of the Sumy State University, directly to the scientific sphere of the research of the Department of Journalism and Philology within the theme «Modern mass communication space: history, realities, perspectives».

Materials are printed in the original edition.

ІЗ ВДЯЧНІСТЮ ГЕРОЯМ:

**солдатам та офіцерам Збройних Сил України,
територіальної оборони та добровольчих формувань
за можливість в умовах війни
проводити навчальний процес та займатися наукою!**

**ВІРИМО В УКРАЇНУ!
БУДУЄМО ОСВІЧЕНУ УКРАЇНУ!**

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ РЕДАКЦІЇ «СУСПІЛЬНЕ СУМИ» В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Оксана Кириленко,
аспірантка СумДУ

Розглянуто специфіку функціонування регіональної редакції «Суспільне Суми» в період воєнного стану. Особливу увагу зосереджено на переформатуванні алгоритмів роботи мовника – безпечних умовах, журналістських стандартах, інформаційних платформах, контенті.

Ключові слова: «Суспільне Суми», конвергентна редакція, стандарти журналістики, соцмережі, інформаційні платформи, контент.

FEATURES OF THE WORK OF THE EDITORIAL OFFICE "SUSPILNE SUMY" IN CONDITIONS OF MARITIME

Oksana Kirilenko,
postgraduate student, Sumy State University

The specifics of the functioning of the regional editorial office of "Suspilne Sumy" during martial law were considered. Particular attention is paid to reformatting the algorithms of the broadcaster: security conditions, journalistic standards, information platforms, and content.

Keywords: "Suspilne Sumy", Convergent Edition, Standards of Journalism, Social Networks, Information Platforms, Content.

Робота журналістів під час війни є настільки ж важливою і необхідною, як і воєнних на бойових позиціях. А рівень відповідальності за оприлюднену інформацію зростає в десятки разів. Перемога чи програш на інформаційному фронті важать так само багато, як і дії армії на передовій. Журналісти виконують місію оперативного інформування, а також здійснюють фіксацію фактів воєнних злочинів та гуманітарних катастроф, надаючи їм розголосу та привертаючи увагу міжнародної спільноти. Усе це українські журналісти усвідомили ще в 2014 р. – із часу захоплення росією окремих територій України й початком воєнних дій на них. Проте справжнім викликом для українських медіа стало повномасштабне вторгнення рф на територію нашої держави. Українська медіасфера опинилася в нових, абсолютно невідомих для неї реаліях. Редакції як загальноукраїнських, так і багатьох місцевих медіа, що потрапили в зону окупації чи ведення бойових дій, зрозуміли, що їхня робота не може будуватися за тими ж алгоритмами, як у мирний час, навіть за тими алгоритмами, що були випрацьовані на численних тренінгах, обговорювалися медіаекспертами [13], тож почали шукати шляхи переформатування своєї роботи. На нашу думку, опис роботи медіа під час воєнних дій є надзвичайно *актуальним*: він дасть можливість засвоїти практичний досвід діяльності українських редакцій під час війни.

Мета дослідження – окреслити особливості роботи редакції «Суспільне Суми» в умовах воєнного стану.

Зазначена мета передбачає розв’язання таких *завдань*: проаналізувати стан наукової проблеми в українському медіазнавстві, визначити повноту джерельної бази; розкрити основні зміни в діяльності редакції «Суспільне Суми» під час початку повномасштабного вторгнення рф на територію України.

Об’єкт дослідження – діяльність Сумської філії Суспільного у період воєнного стану.

Предмет – тенденції функціонування Сумської філії Суспільного в період воєнної доби.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період із 24.02.2022 до 24.05.2022 рр.

Від початку війни на сході України, яку розв’язала російська федерація проти нашої держави, в українській медіасфері почали з’являтися матеріали, що присвячені питанню роботи журналістів під час воєнних конфліктів. Здебільшого такі джерела мають рекомендаційний

характер. Це, наприклад, посібники «Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації» [2], «Журналіст і (НЕ) безпека. Посібник для журналістів, які працюють в небезпечних умовах» [3], «Збірник документів Ради Європи. Безпека журналістів» [5], «Посібник до навчального курсу щодо безпеки журналістів» [8], «Посібник з безпеки для журналістів» [9], «Україна. Висвітлення конфлікту в Україні: практичний посібник для журналістів» [11], «Як писати про війну» [14] тощо. Окрім того, українські журналісти мали можливість проходити численні тренінги, мета яких – підготувати медійників до роботи в зонах воєнного протистояння. Проте «класичних тренінгів та порад з безпеки журналістської діяльності може бути недостатньо для того, щоб забезпечити прийнятний рівень безпеки під час нинішнього повномасштабного військового конфлікту в Україні. Експерти з безпеки стверджують, що після 24 лютого зрозуміли, що всі існуючі протоколи безпеки для журналістів потребують перегляду. Бо жоден з попередніх театрів військових дій, в Іраку, Лівії, чи навіть Сирії, не є релевантним для того, щоб розробити цілком безпечний протокол того, як діяти на лінії фронту в найбільшій європейській країні, під час протистояння двох найбільших європейських армій (сьогодні, здається, ми вже можемо так казати), які ведуть бойові дії, використовуючи всі типи озброєння» [6]. Тож українським медіа доводиться самостійно створювати редакційні засади роботи відповідно до тих умов, в яких вони опинилися.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше здійснена спроба опису практики діяльності медіа під час воєнних дій.

Філія АТ НСТУ «Сумська регіональна дирекція» – це регіональний Суспільний мовник, який мовить (транслює телевізійний сигнал) на території Сумщини під логотипом «Суспільне Суми». Регіональні Суспільні мовники юридично з'явилися в усіх областях України на початку 2017 р. у складі нової юридичної особи – «Національної суспільної телерадіокомпанії України» (АТ НСТУ) – і керуються у своїй роботі засадами й редакційною політикою АТ НСТУ. Компанія не є державним підприємством, але фінансується з державного бюджету й водночас не підпорядковується органам влади. Головним завданням Суспільного мовника в Україні визначено задоволення інформаційних потреб суспільства, залучення громадян до обговорення та вирішення найважливіших соціально-політичних питань, забезпечення національного діалогу та сприяння формуванню громадянського суспільства. Це завдання Суспільний мовник виконує і за умов воєнного стану.

Зазначимо, що, на відміну від багатьох інших філій, мовник «Суспільне Суми» опинився в епіцентрі подій від початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, проте навіть в екстремальних умовах не припинив свою роботу. Його діяльність було переформатовано відповідно до умов, в яких опинилася Сумщина. Редакція обрала той алгоритм, який, перш за все, гарантував безпеку працівників, але в той же час забезпечував оперативне висвітлення подій та інформування громадян.

Зазначимо, що пріоритетними для редакції стали безпекові умови діяльності колективу. Від цього залежало, чи зможе працювати медіа взагалі. Відповідно до даних Інституту масової інформації, «з 24 лютого по 24 квітня, 106 медіа припинили роботу через вторгнення Російської Федерації. Інститут зафіксував 19 погроз журналістам зі сторони окупантів, 11 обстрілів телевеж, 5 захоплень та нападів на редакції медіа, 8 випадків вимкнення українського мовлення, 28 кіберзлочинів» [10].

Кожен працівник був особисто попереджений про небезпеку перебування у приміщенні філії, деякі співробітники отримали в користування засоби виробництва (відеокамери, монтажні станції, комп'ютери, ноутбуки, лайв'ю, фотоапарати, телефони), інструкції щодо подальших дій і пояснення, як виконувати роботу дистанційно або ж мінімізувати ризик, якщо певний вид робіт передбачає фізичну присутність безпосередньо на базі філії чи в місцях збору інформації.

Окремий пункт, якому була приділена значна увага редакції, – робота журналіста в зонах ризику. У нинішніх умовах – це забезпечення журналістів й операторів касками та бронежилетами з маркуванням «Преса», аптечками, забезпечення проходження курсів із набуття навичок надання першої домедичної допомоги. Зазначимо, що засоби захисту з'явилися у журналістів «Суспільне Суми» далеко не з першого дня війни.

На жаль, ідентифікація – це далеко не гарантія безпеки саме в цій війні. «Російські військові не лише погрожують і грабують, а й можуть вбити представника медіа. Росія не зацікавлена в присутності журналістів і документуванні воєнних дій на фронті чи тимчасово окупованих територіях. Паспорт громадянина іншої держави також не може захистити медійника від полону чи катувань. Встановлено, що військові РФ в Україні скоювали злочини щодо представників ЗМІ іноземних держав: Великої Британії, Чехії, США, Данії, ОАЕ, Ірландії, Швейцарії, Франції, Литви» [7]. За даними Інституту масової інформації, за два місяці повномасштабної війни росія скоїла 243 злочини проти журналістів та медіа в Україні. З 24 лютого під час війни в Україні загинуло 22 журналісти, ще 9 зазнали поранень, щонайменше 15 зникли безвісти, 2 перебувають у полоні [1; 4]. Статистика злочинів змінюється (збільшується) щодня. Суспільний мовник, який працює в усіх регіонах України, на жаль, може підтвердити наведені цифри беззаперечними фактами. Окрім цього, проти українських медіа вчиняються такі види злочинів: вимкнення українського мовлення, блокування інтернет-доступу до медіа, хакерські атаки на сайти українських медіа, обстріли телевеж. Зокрема «Суспільне Суми» зіткнулось із блокуванням інтернет-доступу до медіа, хакерськими атаками на сайт, обстрілом телевежі у Білопіллі (обстріл Київської телевежі також вплинув на регіональне мовлення).

Як бачимо, робота журналістів в Україні сьогодні має базуватись на об'єктивній оцінці ризиків і врахуванні всіх можливих загроз. Каска, бронежилет, аптечка, знання правил надання першої допомоги – це обов'язкові умови для роботи у воєнних умовах, але далеко не всі, які доводиться враховувати.

«Суспільне Суми» – це конвергентна редакція, яка активно просуває контент на багатьох платформах. До складу медіа входять телевізійний канал «Суспільне Суми», радіоплатформа «Українське радіо Суми», ютуб-канал, фейсбук-сторінка, інформаційні канали в інстаграмі, телеграмі та вайбері (під логотипом «Суспільне Суми»).

Підкреслимо, що з перших днів війни роботу усіх структурних підрозділів «Суспільне Суми» було абсолютно переформатовано. Так, наприклад, роботу на телеплатформі з безпекових міркувань було мінімізовано, оскільки виробничий процес вимагає фізичної присутності на філії великої кількості людей. Натомість роботу діджиталу було підсилено силами журналістів теле- й радіоплатформ. Із першого дня (і до цього часу) графік роботи переформатованої редакції будується за принципом 24/7. Це саме той випадок, коли на повну потужність спрацювали принципи конвергентної редакції.

Зазначимо, що кількість підписників «Суспільного Суми» із початком війни у всіх соцмережах стрімко зростає (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість підписників «Суспільного Суми» в соцмережах

Назва соцмережі	Кількість підписників	
	на 15.02.2022 р.	на 24.05.2022 р.
FB	45 006	179 702
YouTube	33 213	71 900
Telegram	2 306	83 880
Viber	735	42 954
Instagram	4 638	10 200

Аналіз переглядів матеріалів свідчить, що функцію найоперативніших «постачальників» новин на «Суспільному Суми» нині виконують месенджери вайберу й телеграму. До 24.02.2022 р. це було 3–4 пости на день разом із дайджестами. Наразі ж публікації відбуваються щогодини або й частіше за наявності термінових повідомлень про події. Дайджест подій за день обов'язково подається трьома мовами (українська, англійська та німецька). Це свідчення того, що «Суспільне

Суми» важливу соціокомунікаційну роль – надає інформацію не лише для місцевих мешканців, а й забезпечує інформування на міжнародному рівні.

По суті, під час війни найважливішим соціокомунікаційним каналом «Суспільного Суми» став телеграм-канал. Це можемо пояснити тим, що він дуже зручний для різних телефонів, люди використовують його, щоб слідкувати, зокрема, за важливими повідомленнями й тривогами. І на початку війни, і зараз «Суспільне Суми» має найбільше репостів саме повідомлень про тривоги. Люди не просто слідкують за цими повідомленнями на каналі, а ще й пересилають іншим.

Вайбер виконує таку саму функцію, але тому, що цей месенджер має обмежені функції і важкуватий для телефонів, ним користується менше людей.

Зазначимо: із відповідних каналів можуть отримувати інформацію і вороги, тому пости в месенджерах медійники достатньо сильно фільтрують. Наприклад, не повідомляється точно й оперативно інформація про місця й результативність ворожих обстрілів, навіть якщо журналісти мають таку інформацію. Інформація про надзвичайні події раніше з'являлась у месенджерах миттєво, зараз же, відповідно до вимог Генштабу ЗСУ, медійники вичікують певний час.

Щодо контенту на фейсбуці та ютубі, то збільшення переглядів «Суспільному Суми» принесли відео, які підтверджують воєнні злочини росії на території Сумщини та ті, що побудовані на реальних історіях людей (табл. 2).

Таблиця 2

Телесюжети, що мають найбільшу кількість переглядів

Тема	Посилання	Кількість переглядів
Як чоловіки з Сумщини озброєних росіян у полон брали	https://youtu.be/o0hxi8J_eIo	2,9 млн
Бійці сумської тероборони пригнали російську військову техніку	https://youtu.be/blBQBpbjYjU	2,4 млн
Силами територіальної оборони на Сумщині були затримані троє російських військових	https://youtu.be/gDSIO_DdpwkU	967 тис.
З коровою та собачою будкою. Як виїжджали російські військові через Буринь	https://youtu.be/tYuH4v1IBC4	791,7 тис.
«Звірськи катували...» - що розказують жителі села, яке 10 днів окупували росіяни	https://youtu.be/YsgrNGmNido	574,2 тис.
1 березня у селі Грунь Охтирського району затримали 11 російських військових	https://youtube.com/shorts/n6CzCehXYf8	477,5 тис.
В Охтирці поховали 26 загиблих воїнів	https://youtu.be/Qfvs8y_ltbY	440,1 тис.
Розбите обладнання і покинуті тіла. Що полишили після себе російські війська на підприємстві Сумщини	https://youtu.be/IKou-vZv1WI	413,4 тис.
"Намагались відрізати палець, потім відламали" – про знущання військових РФ на Сумщині	https://youtu.be/9L0poqRRu3s	392,8 тис.

На Сумщині родині, що втратила житло через війну, пропонують безплатно оселитися в будинку	https://youtu.be/TqAgmGi2FsY	381,3 тис.
--	---	------------

Ці історії викликають дуже багато емоцій, відповідно, реакцій користувачів. Відео потрапляють у рекомендації на фейсбуці та ютубі. Рекомендації самих соцмереж впливають на збільшення підписників. Уперше на ютубі «Суспільне Суми» мало високий CTR за перший квартал – 6,4% (CTR – показник клікабельності матеріалу). І вперше в джерелах переглядів переважають рекомендації, а не зовнішні джерела, як було раніше. Цифра вражає: 46% переглядів були з рекомендацій ютубу.

Зросла й середня кількість публікацій за визначений період в інстаграм – із 3–4 до 8–10 постів на день. І це при тому, що розміщення матеріалів у вищезазначеному соціальному медіа є специфічним – воно зосереджене на ілюструванні публікацій, тож основний контент інстаграму – фото й короткі відео.

Збільшилася й кількість матеріалів на сайті Суспільного та на сторінці у фейсбуці – з 8–10 до 13–15 публікацій на день.

Що стосується телеплатформи «Суспільне Суми», то вона була переформатована на трансляцію марафону «Єдині новини». Нагадаємо, що Указом Президента України №152/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року "Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану"» марафон мають транслювати всі телеканали. Воєнний стан триває, і трансляція марафону, відповідно, теж. На місцевому рівні від 24.02.2022 р. «Суспільне Суми» налагодило через радіо та телесигнали інформування населення про загрози обстрілів – сигнали тривоги. Новини ж регіону на телеплатформі «UA:СУМИ» відображались у цілодобовому рухомому рядку. Так було до втрати телеканалом сигналу 3 і 4 березня, що сталося внаслідок авіабомбардування 40-ї підстанції і відімкнення енергопостачання. Від 4 березня мовлення було переведено на супутниковий сигнал – і це стало рятувним технологічним рішенням. До проблем додалась відсутність інтернету, оскільки був пошкоджений кабель «Укртелекому». Власне мовлення на каналі було відновлено з 21 березня – вийшов в ефір перший випуск телевізійних «Новин», а також було відновлено цілодобовий новинний рухомий рядок. Поступово (зі зниженням рівня небезпеки) філія перейшла до режиму роботи телеплатформи на 6 випусків «Новин» на добу, при цьому був збережений формат роботи діджиталу 24/7.

Радіоплатформа «Суспільне Суми» від першого дня війни також стала майданчиком трансляції марафону «Єдині новини». Із 1 березня було відновлено випуски місцевих новин. Згодом додалась студійна програма «Стимул жити» – інтерв'ю з сучасниками про перипетії війни і як вони справляються з ними.

Підкреслимо, що, починаючи з 24 лютого, журналісти «Суспільне Суми» були і є постійними учасниками марафонів «Єдині новини» та «Суспільне. Спротив» (власний марафон Суспільного мовника). Як телевізійники, так і радієники готують сюжети для марафону, виходять на прямі включення – повідомляють в режимі онлайн про найоперативніші новини регіону, а також часто включаються з місця подій (наприклад, недавніх обстрілів).

Окремої уваги заслуговує робота журналістів гіперлокальної мережі Суспільного. Розбудовувати цю мережу Суспільне почало наприкінці минулого року. Так, на конкурсній основі та за результатами навчального курсу були відібрані два учасники проекту – з Ямполья та Охтирки. І саме з Охтирки, з епіцентру воєнних дій, журналіст Суспільного Андрій Міхеєв майже щодня передавав оперативні матеріали. Оперативне висвітлення Суспільним подій на півночі регіону забезпечував ямпільський співробітник Олександр Соломко. Журналісти знімали матеріали телефонами й фотоапаратами, передавали інформацію тими способами і засобами, які були їм доступні. Доопрацьовували матеріали (текст, начитка, монтаж, поширення на платформах тощо) вже інші медійники, які були в більшій безпеці й мали більше технологічних можливостей (після евакуації зеленими коридорами частина співробітників опинились за кордоном, звідти вони успішно працювали в чергувальних змінах на цифрових платформах).

Слід зазначити, що в період воєнного стану суттєво змінились і жанрові пріоритети «Суспільного Суми». Нинішній контент – це переважно репортажі з місця подій, телесюжети, в основі яких історії, розказані від першої особи. «Журналісти «обмежені» в роботі професійними стандартами, а тому не мають оцінювати події самовільно. Через це журналісти вибудовують воєнну історію за допомогою оцінок та вражень, отриманих від безпосередніх учасників бойових дій. Також журналісти вдаються до зображення війни в контексті зрозумілих аудиторії категорій, – через протиставлення одвічних опозицій «добро»/«зло», «герой»/«зрадник», «ворог»/«друг», «свій»/«чужий» [12, с. 169].

Війна внесла корективи й у принципи дотримання журналістських стандартів. Суспільне, яке неабияк дотримувалося визначених журналістських стандартів, в умовах війни змушене було поступитися деякими нормативами. Журналісти «Суспільного Суми», як й інша медійна спільнота, не завжди дотримуються такого стандарту, як оперативність. І це зумовлене не тим, що редакція не встигає швидко зреагувати на подію, а необхідною перевіркою інформації, адже «гаряча» інформація про воєнні дії може нести небезпеку життю громадян, самих журналістів і навіть загрожувати державній безпеці. Підвищується відповідальність журналістів і ЗМІ за достовірність інформації, а також за можливі наслідки її оприлюднення з безпекової точки зору. «Супротивник невпинно моніторить інформаційне поле. 80% розвідувальної інформації береться з відкритих джерел. Про це слід постійно пам'ятати й фільтрувати всю публічну інформацію, тим більше матеріали ЗМІ. Головними джерелами інформації, яку можна й слід оприлюднювати без додаткової перевірки, на час війни стають органи влади (*на місцевому рівні таким джерелом інформації є органи місцевої влади – військово цивільна адміністрація – прим. наша*), насамперед – Генеральний штаб Збройних сил та Міністерство оборони. Журналістам та редакціям доведеться консультиватися з силовими структурами та займатися самоцензурою під час підготовки матеріалів» [6]. «Страждає» й ще один стандарт – забезпечення «балансу думок» чи представлення «іншої точки зору». Він унеможлиблюються фактом того, що Україна захищається від ворога.

Отже, війна внесла корективи в редакційні засади діяльності «Суспільного Суми». Це передусім стосується безпекових умов, під які були переформатовані усі алгоритми роботи медіаорганізації. Кризова ситуація підкреслила важливість конвергентних принципів діяльності, які були базовими в роботі аналізованого медіа й дозволили редакційному колективу миттєво зреагувати на ситуацію, змінити принципи роботи, стати мобільними, оптимізувати роботу структурних підрозділів, працювати на всіх інформаційних платформах. Особливу увагу редакція приділила поданню інформації в соціальних медіа – телеграмі, вайбері, фейсбуці, інстаграмі, ютубі, які є максимально доступними, найбільш зручними для реципієнтів. Суспільний мовник у разі збільшив кількість повідомлень на вищезазначених медійних площадках. Водночас медіа продовжувало інформувати суспільство й на інших платформах (відповідно до загальнодержавних вимог, ситуації, яка складалася в регіоні). Змінилися й жанрові пріоритети медіа, що зумовлено суспільними запитами: основний акцент зроблено на репортажах із місць подій, телесюжетах, в основі яких – історії, розказані від першої особи. Суспільний мовник засвідчив, що він є важливою соціокомунікаційною ланкою, транслятором інформації на місцевому та всеукраїнському рівнях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. 243 злочини проти журналістів та медіа скоїла росія в Україні за два місяці війни». URL: <https://imi.org.ua/monitorings/243-zlochyny-prot-y-zhurnalistiv-ta-media-skojila-rosiya-v-ukrayini-za-dva-misyatsi-vijny-i45175>.
2. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації : посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ : «Компанія ВАІТЕ», 2016. 118 с.
3. Журналіст і (НЕ) безпека. Посібник для журналістів, які працюють в небезпечних умовах. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:kBqUA-pk958J:https://imi.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Zhurnalist-i-nebezpeka.pdf+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua#:~:text=https%3A//imi.org.ua/wp%2Dcontent/uploads/2017/06/Zhurnalist%2Di%2Dnebezpeka.pdf>.

4. З 24 лютого від дій російських окупантів в Україні загинули 22 журналісти. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/05/02/z-24-lyutogo-vid-dij-rosijskyh-okupantiv-v-ukrayini-zagynuly-22-zhurnalisty/#>.
5. Збірник документів Ради Європи. Безпека журналістів. URL: <https://rm.coe.int/final-collection-of-documents-safety-of-journalists-ukr/16809e458c>.
6. Іщенко Н. Журналістика воєнного часу: більше відповідальності й менше свободи слова. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/zhurnalistyka-voennogo-chasu>.
7. Кріцька В. Злочини Росії проти журналістів під час війни. URL: <https://ukrainer.net/rosia-proty-zhurnalistiv/>.
8. Посібник до навчального курсу щодо безпеки журналістів. URL: <https://rm.coe.int/bezpeka-zhurnalistiv-posibnyk-final-print-1-/1680a3f8df>.
9. Посібник з безпеки для журналістів. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381168>.
10. Прізова В. ЗМІ на війні: за час повномасштабного вторгнення в Україні загинуло 22 журналісти. Україна. Висвітлення конфлікту в Україні : практичний посібник для журналістів. URL: <https://suspilne.media/235153-zmi-na-vijni-za-cas-povnomasstabnogo-vtorgnenna-v-ukraini-zaginulo-22-zurnalisti/>.
11. Україна. Висвітлення конфлікту в Україні: практичний посібник для журналістів. Україна. Висвітлення конфлікту в Україні : практичний посібник для журналістів. URL: <https://www.thomsonfoundation.org/media/33402/ukraine-1203bleed ukr preview.pdf>.
12. Червінчук А. О. Журналістські стратегії репрезентації воєнного досвіду учасників бойових дій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70), № 4, Ч. 4. С. 169–173.
13. Цебінога А. Що робити медіа, аби бути готовими до роботи в умовах російського наступу (і не тільки). URL: <https://detector.media/infospace/article/196017/2022-01-30-shcho-robity-media-aby-buty-gotovymy-do-roboty-v-umovakh-rosiyskogo-nastupu-i-ne-tilky/>.
14. Шерон Шмікл. Як писати про війну. URL: <http://medialab.online/wp-content/uploads/2015/12/war.pdf>.